

АГРАРНІ ІНІЦІАТИВИ «ГРУПИ ЦЕНТРУ» ДЕРЖАВНОЇ РАДИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

В статті розглянуто зміст напрацювань «Групи Центру» Державної Ради Російської імперії. Досліджено розуміння нею сутності аграрного питання в Російській імперії на початку ХХ ст. та шляхів його вирішення. Зроблено висновок, що члени Групи Центру Державної Ради фактично схвалювали поступову інтеграцію селянства до загальноросійського імперського соціуму, визнавали за селянством право на приватну власність на землю.

Ключові слова: Група Центру, аграрне питання, аграрне законодавство, індивідуальне селянське господарство.

Револьюційні події 1905 – 1907 рр. у Російській імперії, здебільшого породжені аграрною кризою, внесли серйозні, а в окремих моментах, беручи до уваги консерватизм людської психіки, радикальні зміни у розуміння дворянами, дворянськими об'єднаннями, чиновниками, великими землевласниками, науковцями сутності аграрного питання. Усі без винятку згадані нами вище представники російського імперського соціуму не ставили під сумнів доцільність вирішення аграрної проблеми, усвідомлюючи тісний зв'язок між нею та тими суспільно-політичними потрясіннями, що переживала імперія Романових на початку ХХ ст. Вони були одностайні у тому, що край революції, новий поштовх у розвитку країни покладуть широкомасштабні урядові заходи в аграрній сфері.

Не викликали сумнівів доцільність інтенсифікації та індивідуалізації сільського, селянського господарств. Визнавалося, що приватна власність селян на землю – антибіотик проти радикалізації їхньої політичної свідомості, дієвий фактор трансформації мільйонної селянської маси у надійне підґрунтя для правлячої династії. Визнавалося нагальною потребою якісне підвищення загальної культури селянства, покращення їхнього

соціально-економічного та правового становища. Хоча і на різний манер, але лунали одностайні думки про необхідність нівеляції станової окремішності селян із усіма правовими з цього наслідками. Акцентувалася увага на потребі в такій урядовій аграрній політиці, яка, окрім іншого, спрямовувалася б і на соціальний діалог влади, великих землевласників із селянами. Наголошувалося на доцільності кардинальних змін у державній фінансовій політиці на селі.

Трансформація концептуальних підходів щодо аграрної проблеми відбулася і у членів Державної Ради – однієї з найбільш консервативних інституцій державної машини Російської імперії. Тому актуальним є вивчення аграрних ініціатив цієї установи, яка представляла найвищий законодавчий орган Російської імперії та була виразником інтересів певної частини суспільства.

До розкриття порушеної нами теми побіжно звертались В. Беліхін, С.М. Сидельников, М.С. Симонова, Ю. Соловйов та інші дослідники. Однак їхні розвідки більшою мірою стосуються загальної характеристики аграрної політики російського царизму на початку ХХ ст., передумов Століпінської аграрної реформи. Автор статті ставить за мету проаналізувати аграрні ініціативи «Групи Центру», яка була сформована з окремих членів Державної Ради Російської імперії. Об'єкт дослідження – проурядові аграрні законопроекти в Російській імперії на початку ХХ ст., предмет – аграрні ініціативи «Групи Центру» Державної Ради Російської імперії.

Так, з окремих членів Державної Ради було сформовано Групу Центру. До її складу входили відомі державні мужі, наприклад, О. Єрмолов – Міністр землеробства Російської імперії. Восени 1906 р. представниками Групи Центру було прийнято узгоджений варіант «Висновку з аграрного питання». У ньому визнавалося, що дієва урядова підтримка малоземельних селян у розширенні розмірів їхнього землеволодіння є необхідною. Водночас вважалося, що обмежувати лише цим урядову аграрну політику недоречно. Справжнє піднесення сільського господарства країни, покращення матеріальних статків селян може відбутися за умови якісного поліпшення

селянського землекористування, утворення поза общиною якомога більшої кількості дрібних селянських господарств [1].

Становлення індивідуальних селянських господарств, заснованих на приватній власності селян на землю, мало відбуватися за участі Селянського банку та за рахунок операції купівлі-продажу державних земель та великого землеволодіння. Пріоритетним напрямом у діяльності Селянського банку визнавалося наділення землею окремих селян та селянських спілок на засадах приватної власності на землю, фінансова підтримка становленню відрубного та хутірського способів господарювання. Група Центру не виступала за насильницьку руйнацію общини, пропонуючи поступовий (еволюціоністський) перехід від общинного до приватного землеволодіння, вільний вихід селян із общини, закріплення за ними у приватну власність землі, отримання селянами винагороди за те, що вони на користь общини відмовлялися від землі. Ратуючи за серйозне покращення соціально-економічного та правового статусу селян, О. Єрмолов та його однодумці були категоричними у тому, щоб зберегти, хоча б і тимчасово, заборону на відчуження землі іншим верствам російського імперського соціуму [2].

Члени Групи Центру були прихильниками активної участі в урядовій аграрній політиці земських діячів та самих селян. Зокрема, обстоюючи передачу селянам державних земель на умовах запровадження на них передових форм землекористування, стимулюючих зростання матеріальних статків селян, зазначалося, що умови ці регіонально відмінні. Тому напрацьовувати їх повинні місцеві земці разом із селянами [3]. У такий спосіб планувалося уникнути бюрократичної тяганини, помилок тощо. На наше переконання, зазначене вище було прогресивним моментом, свідчило про кардинальну трансформацію поглядів високопосадовців на механізм реалізації нової урядової аграрної політики.

Інтенсифікація та модернізація аграрного сектору економіки Російської імперії були неможливі без належної фінансової підтримки селян з боку властей. У цьому контексті Група Центру пропонувала налагодити в країні різні форми кредитування сільського господарства. Зокрема, йшлося про

запровадження таких видів сільськогосподарського кредиту: 1) іпотечного – для придбання землі та створення дрібної земельної власності; 2) меліоративного – для покращення агрокультури; 3) обігового – для закупівлі необхідного реманенту, племінної худоби, сортового насіння тощо.

Цим фінансові заходи з підтримки вітчизняного сільгоспвиробника авторами «Висновку з аграрного питання» не обмежувалися. Їхні пропозиції стосувалися перегляду митної, тарифної політик, налагодження систематичної роботи зі створення економічно вигідних селянам умов збуту сільгосппродукції [4]. Як бачимо, передбачалися серйозні широкомасштабні заходи фінансової підтримки вітчизняного аграрного сектора економіки та виробника сільськогосподарської продукції.

Пріоритетність розвитку індивідуального селянського господарства жодною мірою не суперечила, на думку О. Єрмолова та його колег, доцільності збереження багатопрофільних великопоміщицьких сільськогосподарських комплексів. Їхнє знищення визнавалося недоцільним із тієї причини, що вони «обслуговують економічні інтереси країни, є розсадником поліпшеної культури, забезпечують високу продуктивність землі, є джерелом постійних заробітків для селян» [3].

Один із членів Групи Центру – Е. Фон – Гойнінген – Гюне запропонував поширити умови виокремлення із общини орних земель на інші категорії угідь. На користь своєї позиції він говорив про те, що більшість, будучи зацікавленою у збереженні за собою общинних угідь, не буде задовольняти прохання селянина, що намірився виокремитися з общини, у наділенні його землею. У такий спосіб більшість буде змушувати селян не залишати общини селян-індивідуалістів. Однак більшість колег О. Єрмолова не схвалили таку ініціативу. Вони виступили проти поширення умов виокремлення із общини орних земель на інші категорії угідь [5].

Члени Групи Центру запропонували Державній Раді підтримати ініціативу стосовно того, щоб законодавчо закріпити положення про те, що зі скасуванням викупних платежів за землю общинна форма землеволодіння автоматично повинна припинити своє існування. Однак така думка не

знайшла підтримки у більшості членів Державної Ради. Зокрема, М. Красовський, обстоюючи доцільність існування общинного землеволодіння, писав: «... не можна не брати до уваги того факту, що общинна форма землекористування продовжує існувати на 4/5 земель, відведених у користування селян. Общинні засади міцно укорінені у селянському середовищі багатьох місцевостей, зокрема у губерніях з великоросійським населенням; вони проникли у народну правову свідомість, та й самі селяни звикли визнавати, що їхні надільні землі належать общині, що має право розподіляти їх між своїми членами...». У зв'язку з цим, – продовжував М. Красовський, – рішення про ліквідацію з 1 січня 1907 року общинного землеволодіння, як і викупних платежів, «зумовило б неочікувані радикальні зрушення у селянському економічному житті, суту у свідомості селянства, призупинило б конструктивну діяльність селянських установ, девальвувавши їхній авторитет в очах населення» [6].

Водночас М. Красовський не заперечував того, що в окремих регіонах Російської імперії общинне землеволодіння та землекористування – застарілі форми, що у більшості випадків є перешкодою до удосконалення агрокультури. Общинне буття селян – причина відсутності в їхньому середовищі «правильних понять про право нерухомої власності» та поваги до чужої власності. Відображаючи позицію й інших членів Державної Ради, він вважав, що революційні події 1905 – 1907 рр. наочно продемонстрували безперспективність патріархальності селянського життя. Революція однозначно засвідчила, що необхідно негайно всім селянам, бажаним вийти із общини, надати законні підстави це зробити, закріпивши в їхню приватну власність землю, якою вони володіли чи користувалися перед цим в общині [7]. Саме така поступовість, еволюційність, є природним, ненасильницьким шляхом припинення існування общини як соціально-економічного та суспільно-політичного явища селянського буття [8].

Підводячи підсумок констатуємо, що під впливом революційних подій 1905 – 1907 рр. урядові кола Російської імперії, переймаючись загальнодержавними та приватними економічними і політичними інтересами,

чітко усвідомили і зрозуміли: перспективи держави безпосередньо та тісно пов'язані з селянством, з рівнем його соціально-економічного, суспільно-політичного становища, загальної культури, інтенсифікації селянського господарства.

Члени Групи Центру Державної Ради фактично схвалювали хоча поступову, але інтеграцію селянства до загальноросійського імперського соціуму, визнавали за селянством право на приватну власність на землю. З одного боку, високопосадовці продовжували жити та мислити по-старому, з іншого – не заперечували проти поступовості змін.

Джерела та література

1. Державний архів Російської Федерації (далі – ДАРФ). – Ф. 1178. – Оп. 1. – Спр. 55. – Арк. 11 – 11 зв.
2. ДАРФ. – Ф. 1178. – Оп. 1. – Спр. 55. – Арк. 11 зв.
3. ДАРФ. – Ф. 1178. – Оп. 1. – Спр. 55. – Арк. 12.
4. ДАРФ. – Ф. 1178. – Оп. 1. – Спр. 55. – Арк. 4.
5. Російський державний історичний архів (далі – РДІА). – Ф. 1148. – Оп. 10. – Спр. 6 – 1908 р. – Арк. 4 – 4 зв.
6. ДАРФ. – Ф. 1178. – Оп. 1. – Спр. 59. – Арк. 2 – 2 зв.
7. ДАРФ. – Ф. 1178. – Оп. 1. – Спр. 59. – Арк. 3 зв., 5 зв.
8. РДІА. – Ф. 1148. – Оп. 10. – Спр. 6 – 1908 р. – Арк. 27 зв.

AGRICULTURAL INITIATIVES «GROUP CENTER» STATE COUNCIL OF THE RUSSIAN EMPIRE IN THE EARLY XX CENTURY

The article deals content developments «Group Center» of the State Council of the Russian Empire. Studied her understanding of the essence of the agrarian question in the Russian Empire in the early twentieth century. and ways to resolve it. It is concluded that members of the Group Centre of the State Council actually approved the gradual integration of the peasantry in all-imperial society, recognized by the peasants the right to private ownership of land.

Keywords: Group Centre, the agrarian question agrarian legislation, individual farm.